

1024 /11509

כ"ח בשבט תשפ"א
10/02/2021

לכבוד
הדירקטוריון של
המוסד לסקירת עמיתים
ליד לשכת רואי חשבון בישראל בע"מ
נכבדי,

**הנדון: דוח על סקירת עמיתים במשרדי רואי חשבון
המבקרים דוחות כספיים של תאגידיים מדווחים
בגין שנת הביקורת 2019**

סקירת עמיתים נערכת במשרדי רואי חשבון המבקרים תאגידיים שניירות הערך שלהם נסחרים בישראל (להלן - "תאגידיים מדווחים"). הסקירה מתייחסת למערך הפעילות המקצועית במשרד בתחום הביקורת של דוחות כספיים, תוך התמקדות בביקורת התאגידיים המדווחים באותם משרדים. הסקירה אינה כוללת תאגידיים שניירות הערך שלהם נסחרים גם בארה"ב, שהביקורת שלהם נתונה לפיקוח ה-PCAOB האמריקאי.

בביצוע הסקירה אנו מתייחסים לשורה של נושאים העוסקים בעיקרם בציות להוראות חוק ורגולציה בתחום הביקורת, לתקני ביקורת מחייבים בישראל ולנהלים שאימץ המשרד, אם בצורה עצמאית או במקרים בהם המשרד מסונף לרשת בינלאומית, לנהלי הרשתות הבינלאומיות המחייבים את המשרד. עבודת הסקירה נחלקת לשניים: בחלקה הראשון אנו סוקרים את מערך הפעילות המקצועית הכללית במשרד הרלוונטי לכלל התאגידיים המדווחים המבוקרים על ידיו. בחלק השני של הסקירה, לצורך אימות היישום של הכללים המקצועיים, אנו סוקרים את עבודת הביקורת שנערכה על ידי המשרד במדגם של תיקי ביקורת, האמורים לייצג, ככל שניתן, את התאגידיים המדווחים המבוקרים על ידי המשרד.

מסגרת הפעילות של המוסד מפורסמת באתר המוסד: <https://peerreview.icpas.org.il>

תדירות הסקירה של כל משרד אינה פוחתת מפעם אחת לפחות כל 3 שנים, כאשר הסקירה ב-5 המשרדים הגדולים מתבצעת מדי שנה ובמשרדים שהיקף התאגידיים המדווחים המבוקרים על ידם הוא רב (בהיקף שנקבע) מתבצעת הסקירה פעם בשנתיים. על אף האמור לעיל, משרד לא נסקר בשנה בה נערכת בו סקירה של ה-PCAOB האמריקאי. כפועל יוצא של האמור לעיל, 5 המשרדים הגדולים נסקרים למעשה מידי שנה ע"י המוסד ו/או ה-PCAOB האמריקאי והמשרדים האחרים נסקרים ע"י המוסד מידי שנתיים או שלוש.

משבר הקורונה השפיע על עבודתו הסדירה של המוסד. הסגרים הממושכים, בידוד חברי צוותי הביקורת והסקירה לעיתים תכופות, הימנעות מביקורים מיותרים במשרדים הנסקרים מחד והקושי לגשת מרחוק לתיעוד הביקורת במשרדים אלה מסיבות של אבטחת מידע מאידך, אילצו את דירקטוריון המוסד להחליט על התאמות בתוכנית העבודה של שנת 2020 (סקירת שנת ביקורת 2019). על פי האמור, מערך הפעילות המקצועית הכללית במשרדים שנסקרו השנה לא נסקר, מדגם תיקי הביקורת המתוכנן הופחת בשיעור של שליש ושכר הסוקרים ומנהל המוסד הופחת בשיעור של 20%. כפועל יוצא, השתתפות המשרדים בתקציב המוסד של שנת הדיווח הופחתה ב-28%.

הסקירה לגבי שנת הביקורת 2019 בוצעה אפוא ב-4 משרדים גדולים (מבין ה-5) שביקרו בשנה הזו כ-57% מכלל התאגידים המדווחים שהביקורת שלהם הייתה נתונה לסקירתנו וב-7 משרדים נוספים שביקרו בשנת 2019 כ-8% מכלל התאגידים האמורים. במסגרת הסקירות שנערכו נסקרה הביקורת שערכו משרדים אלה ב-31 תאגידים מדווחים (מספר זה מהווה בקירוב כ-6.4% מכלל התאגידים המדווחים בישראל שהביקורת שלהם בגין שנת 2019 הייתה נתונה לסקירתנו). כמדי שנה, הסקירה כללה גם סקירת הביקורת בתאגיד הכפוף לפיקוח של המפקח על הבנקים ובתיאום אתו.

דוח זה מפרט ממצאים משמעותיים שעלו בסקירות שנערכו. דיווח פרטני לגבי כל אחד מהמשרדים שנסקרו מוגש לכל משרד בנפרד.

במקרים בהם מתגלים ליקויים מהותיים ("ליקוי מהותי" מוגדר בסעיף 1.1 בדוח), המשרד הנסקר נדרש לתקן את הליקויים, להשלים את נהלי הביקורת החסרים ולדווח למוסד תוך פרק זמן קצוב האם בעקבות ההשלמות והתיקונים, חוות דעתם על הדוחות הכספיים שבביקורת שלהם התגלו ליקויים בעינה עומדת או שיש צורך בתיקונה ("Remediation"). במקרים אלה, המוסד חוזר וסוקר את ההשלמות והתיקונים שנעשו. תהליך זה מתבצע בהנחיית ועדת דירקטוריון של המוסד ("ועדת דוחות") הכוללת גם דירקטור שהוא נציג ציבור. בהתאם לתהליך זה, 4 משרדי רואי חשבון נדרשו השנה להשלים ולתקן את הביקורת שביצעו על 7 דוחות כספיים של שנת 2018. בנוסף, בהתאם להחלטת דירקטוריון המוסד, נערכה סקירה בלתי מתוכננת מראש של ביקורת הדוחות הכספיים של תאגיד מסוים לשנת 2019, שבביקורת הדוחות הכספיים שלו בעבר התגלו ליקויים מהותיים.

ליקויים מהותיים שלא תוקנו, מובאים לדיון לדירקטוריון המוסד על מנת לשקול נקיטת אמצעים כגון פנייה למועצת רואי חשבון, לרשות ניירות ערך, למפקח על הבנקים או לרשות שוק ההון.

על פי האמור, ובהתאם להחלטת דירקטוריון המוסד, בחודש דצמבר 2020 הגיש המוסד דיווח למועצת רואי חשבון ולרשות ניירות ערך, על מקרה המתייחס לשנת ביקורת 2018 בו התגלו ליקויים מהותיים שלא תוקנו. בחודש ינואר 2021 הודיעה מועצת רואי חשבון שהתלונה תעבור להמשך בירור והשלמת פרטים של תובע משמעותי וחוקרת משמעותית לפי חוק רואי חשבון התשט"ו-1955. דיווח זה מצטרף לדיווחים מנובמבר 2016 וממרץ 2016 על 3 מקרים אחרים בהם התגלו ליקויים מהותיים אשר דווחו למועצת רואי חשבון ו/או לרשות ניירות ערך. במקרים בהם מתגלים ליקויים מהותיים, והליקויים מתוקנים, מתייטר הצורך בדיווח לרשויות.

הסקירות נערכות בהתאם לתוכנית עבודה מפורטת ולקווים מנחים המפורסמים גם באתר האינטרנט של המוסד. הנהלת המוסד מקיימת קשר מקצועי שוטף ורציף עם הסוקרים. כמו כן, נערכים מפגשים תקופתיים עם הסוקרים המיועדים לריענון, עדכונים מקצועיים ומסירת דגשים המתחייבים על פי התפתחויות משקיות וממצאים העולים מהסקירות, בנוסף לתוכנית העבודה המפורטת.

חלק מהנושאים המפורטים בדוח המצורף הם נושאים שהערנו עליהם בעבר וחוזרים על עצמם. יחד עם זאת, הדירקטוריון והנהלת המוסד מציינים בסיפוק את הרצינות בה מתייחסים המשרדים הנסקרים לתהליך הסקירה ולתיקון הליקויים, לרבות המשאבים המשמעותיים שהמשרדים מקצים לצורך כך. לדעת כל הגורמים המעורבים, תהליך זה תורם רבות ללימוד הליקויים ולתיקונם, לבקרת האיכות במשרדים ומשפר את איכות הביקורת בהם.

אנחנו רואים בכך מימוש אחת ממטרותיה העיקריות של המוסד ומקווים להמשך המגמה הזאת.

בברכה,

יוסי בן אלטבט, רו"ח (מוסמך במשפטים)
מנהל המוסד לסקירת עמיתים

ממצאים משמעותיים שעלו בסקירה

ממצאי השנה מובאים בשני חלקים:

1. החלק הראשון כולל הסבר בדבר דרוג הליקויים שהונהג בשנה הקודמת, תקן ביקורת חדש שאושר השנה שהשפעתו על בקרת האיכות במשרדים הנסקרים צפויה להיות משמעותית, ומעקב אחר יישומם של תקנים חדשים שהיו לגביהם ממצאים משמעותיים בשנים האחרונות.

2. החלק השני כולל ממצאים עיקריים בקשר ליישום תקני ונהלי ביקורת אחרים.

1.1 דרוג הליקויים, תקני ביקורת חדשים שאושרו ומעקב אחרי יישום תקני ביקורת חדשים:

1.1.1 דרוג הליקויים

החל בשנת הדיווח הקודמת, ועל פי החלטת דירקטוריון המוסד, המוסד מדרג את הליקויים שהתגלו בסקירות הנערכות על ידו על פי חומרתם, לשלוש רמות:

ליקוי "מהותי": זהו ליקוי (או צירוף של ליקויים) במערך הפעילות המקצועית של המשרד ו/או בביקורת שתוכננה או בוצעה על ידי צוות הביקורת, הגורם לכך שקיימת אפשרות סבירה שהצגה מוטעית מהותית בדוחות הכספיים שבוקרו לא תתגלה במועד או לא תקבל ביטוי בחוות דעת רואי החשבון.

ליקוי "בינוני": זהו ליקוי (או צירוף של ליקויים) במערך הפעילות המקצועית של המשרד ו/או בביקורת שתוכננה או בוצעה על ידי צוות הביקורת, הגורם לכך שקיימת אפשרות נמוכה שהצגה מוטעית מהותית בדוחות הכספיים שבוקרו לא תתגלה במועד או לא תקבל ביטוי בחוות דעת רואי החשבון ולכן אינו עולה כדי ליקוי "מהותי".

ליקוי "קל": זהו ליקוי (או צירוף של ליקויים) במערך הפעילות המקצועית של המשרד ו/או בביקורת שתוכננה או בוצעה על ידי צוות הביקורת, שלא משפיע בדרך כלל על חוות דעת רואי החשבון, אך עדיין מהווה סטייה מהפרקטיקה המקובלת ו/או תקני ביקורת מחייבים בישראל, והוא משמעותי מספיק על מנת לציינו בדוח הסקירה.

בסקירות שנערכו השנה¹, 3 ליקויים שנמצאו דורגו כליקויים מהותיים. ליקויים אלה מפורטים בחלקו השני של הדוח.

1.2 בקרת איכות על ביקורת דוחות כספיים

בחודש אוקטובר 2020 פורסם תקן ביקורת (ישראל) 220 בדבר בקרת איכות על ביקורת דוחות כספיים המחייב את רואי החשבון המבקרים של תאגידיים מדווחים² למנות סוקר בקרת איכות של ההתקשרות אשר יבצע סקירת בקרת איכות של הביקורת שבוצעה, לפני הוצאת דוח רואה החשבון המבקר על הדוחות הכספיים. על סקירה כאמור לכלול, בין היתר³:

- א. דיון בנושאים המשמעותיים שעלו במהלך הביקורת עם השותף האחראי על הביקורת;
- ב. סקירת הדוחות הכספיים ודוח רואה החשבון המבקר המוצע;
- ג. סקירה של תיעוד נבחר המתייחס לנושאים משמעותיים בהם צוות הביקורת הפעיל שיקול דעת ולמסקנות אליהן הגיע;

¹ כאמור בפתח הדוח, בשנת הדוח נסקרה ביקורת הדוחות הכספיים של 31 תאגידיים מדווחים ב-11 משרדי רואי חשבון. בנוסף, נערכה סקירה בלתי מתוכננת מראש של ביקורת הדוחות הכספיים של תאגיד אחר, שבביקורת הדוחות הכספיים שלו בעבר התגלו ליקויים מהותיים.

² לרבות ישויות מאוחדות של תאגידיים מדווחים וישויות אשר דוחותיהן הכספיים מצורפים לדוחות הכספיים של תאגידיים מדווחים.

³ סעיף 20 לתקן ביקורת (ישראל) 220 בדבר בקרת איכות על ביקורת דוחות כספיים.

ד. הערכת המסקנות של צוות הביקורת ובחינת נאותות דוח רואה החשבון המבקר המוצע.

המוסד לסקירת עמיתים הצביע במשך שנים על היעדר כללים מחייבים בקשר לעריכת סקירות כאמור המכונות לעיתים סקירות "שותף מלווה" או "שותף נוסף" (Concurring or Second Partner Reviews) ואף יזם וקידם את התקינה בנדון בישראל, כמקובל בעולם.⁴

כיום, לפני כניסתו לתוקף של התקן, קיימת אי אחידות בין המשרדים השונים כאשר הנושא מכוסה במשרדים מסוימים, ואילו במשרדים אחרים אינו מכוסה כלל או שלוקה בחסר. גם במשרדים בהם קיים הנוהל הוא לא תמיד מקוים באופן שלדעת הנהלת המוסד ממלא את מטרותיו. כך למשל, במרבית המשרדים שנסקרו השנה, נמצאו ליקויים בתפקוד השותף המלווה או כלל לא נמצאו כללים בקשר למינוי שותף מלווה/ סוקר בקרת איכות. הליקויים שנמצאו הינם, בדרך כלל, דיווח על מספר קטן במיוחד של שעות שותף מלווה, דבר המעורר ספק לגבי מילוי כל המטלות המוטלות על אותם שותפים.

לגבי תאגידי מדווחים⁵, התקן החדש יחול על ביקורות של דוחות כספיים לתקופות המסתיימות ביום 31 בדצמבר 2022 או לאחר מכן.

1.3 התייחסות להוראות חוק ורגולציה

החל בביקורת הדוחות הכספיים לשנה שנסתיימה ביום 31 בדצמבר 2018, נכנס לתוקף תקן ביקורת חדש הדן באחריותו של רואה החשבון המבקר להתייחס להוראות חוק ורגולציה במסגרת ביקורת של דוחות כספיים⁶. התקן יוצר הבחנה בין שתי קטגוריות שונות:

קטגוריה א' - הוראות חוק ורגולציה המזוהות בדרך כלל כבעלות השפעה ישירה על קביעתם של סכומים וגילויים מהותיים בדוחות הכספיים⁷.

קטגוריה ב' - הוראות חוק ורגולציה אחרות שאינן בעלות השפעה ישירה על קביעתם של סכומים וגילויים מהותיים בדוחות הכספיים, אולם לקיומן עשויה להיות השפעה יסודית על ההיבטים התפעוליים של העסק, על יכולתה של ישות להמשיך את עסקיה, או על יכולתה להימנע מעיצומים מהותיים⁸; לאי קיום הוראות חוק ורגולציה כאלה עשויה לפיכך להיות השפעה מהותית על הדוחות הכספיים.

התקן קובע הוראות נפרדות עבור כל אחת מהקטגוריות האמורות של הוראות חוק ורגולציה כאשר ביחס לקטגוריה א' אחריותו של רואה החשבון המבקר הינה להשיג מידה מספקת של ראיות ביקורת נאותות בנוגע לסכומים וגילויים מהותיים בדוחות הכספיים אשר נקבעים מכוח אותן הוראות חוק ורגולציה ואילו ביחס לקטגוריה ב' הנזכרת אחריותו של רואה החשבון המבקר מוגבלת לביצוע נוהלי ביקורת ספציפיים.

⁴ ראה בנדון סעיף 1.3 לדוח השנתי של המוסד לשנת הביקורת 2017, סעיפים 1.2 לדוחות השנתיים של המוסד לשנות הביקורת 2016, 2015 ו-2014 וסעיף 1.3 לדוח השנתי לשנת הביקורת 2013 המפורסמים באתר האינטרנט של המוסד <https://peerreview.icpas.org.il>

⁵ רבות ישויות מאוחדות של תאגידי מדווחים וישויות אשר דוחותיהן הכספיים מצורפים לדוחות הכספיים של תאגידי מדווחים.

⁶ תקן ביקורת (ישראל) 250 (תקן ביקורת 123 לשעבר) בדבר התייחסות להוראות חוק ורגולציה במסגרת ביקורת של דוחות כספיים. התקן פורסם ביום 14 בספטמבר 2017.

⁷ כגון הוראות חוק ורגולציה המתייחסות למיסים ולזכויות פרישה של עובדים.

⁸ לדוגמה, קיום תנאי רישיון עסק, קיום הוראות רגולטוריות המתייחסות לסולבנטיות, או קיום הוראות רגולטוריות המתייחסות להגנה על איכות הסביבה.

בסקירות שנערכו השנה⁹ נמצא שצוותי הביקורת יישמו בדרך כלל את הוראות התקן, למעט מספר מקרים המפורטים בסעיף 2.3 בהמשך.

1.4 הצהרות בכתב

בשנת הביקורת 2017 נכנס לתוקף תקן ביקורת חדש בנושא הצהרות בכתב לרואה החשבון המבקר¹⁰ שהחליף תקן ישן בנדון משנת 1979. התקן החדש מחייב קבלת שתי הצהרות: מדירקטוריון החברה ומהגורמים שהוסמכו לחתום על הדוחות הכספיים¹¹, במקום ההצהרה שנתקבלה מהגורמים שהוסמכו לחתום על הדוחות הכספיים בלבד על פי התקן הישן, תוך התאמת נוסח ההצהרות.

המוסד ערך סקירות רוחביות של יישום תקן ביקורת זה בשנות הביקורת 2017-2018 ומצא ליקויים רבים. עיקר הליקויים היו סטייה מנוסחי ההצהרות המחייבים שבתקן. שינויים אלה היו בכוון של "ריכוך" הנוסחים שבאו להגביל את אחריות הדירקטוריון וההנהלה.

בסקירות השנה נמצא שחל שיפור ביישום תקן זה. בכל הסקירות שנערכו השנה, נמצאה סטייה מנוסחי ההצהרות המחייבים במקרה אחד בלבד¹².

אנחנו מציינים בסיפוק את השיפור שחל בנושא חשוב זה, המצביע על אפקטיביות הערות המוסד וההתייחסות הרצינית של המשרדים הנסקרים אליהן.

1.5 מכתב התקשרות

בסוף שנת 2017, מספר תיקונים חשובים במכתב ההתקשרות¹³ נכנסו לתוקף, וביניהם:

(א) החובה לציין את אופן קביעת שכר הטרחה של רואה החשבון המבקר, דבר שהיה אופציונלי לפני התיקון.

(ב) החובה לציין את העובדה כי מכתב ההתקשרות יהיה בתוקף עד להשלמת ביצוע השירותים הכלולים בו על ידי רואה החשבון המבקר וקבלת מלוא התמורה בגינם.

המוסד ערך סקירות רוחביות של יישום תקן ביקורת זה בשנות הביקורת 2017-2018 ומצא ליקויים רבים. עיקר הליקויים היו אי עדכון מכתבי ההתקשרות כנדרש או חתימת המכתב אחרי תחילת ביצוע הביקורת בניגוד לתקן.

בסקירות שנערכו השנה לא נמצאו ליקויים בנושא זה. אנחנו מציינים בסיפוק את השיפור שחל בנושא, המצביע על אפקטיביות הערות המוסד וההתייחסות הרצינית של המשרדים הנסקרים אליהן.

⁹ ראה הערת שוליים 1 בדבר היקף הסקירות שנערכו השנה.

¹⁰ תקן ביקורת (ישראל) 580 (תקן ביקורת 121 לשעבר) בדבר הצהרות בכתב לרואה החשבון המבקר. התקן פורסם ביום 20 במרץ 2017 וחל לגבי ביקורת דוחות כספיים לשנה שנסתיימה ביום 30 בספטמבר 2017 ואילך.

¹¹ בתאגידים מדווחים, גורמים אלה נקבעים על ידי תקנות ניירות ערך והם יושב ראש הדירקטוריון, המנכ"ל ונושא המשרה הבכיר ביותר בתחום הכספים.

¹² ראה הערת שוליים 1 בדבר היקף הסקירות שנערכו השנה.

¹³ תקן ביקורת 122 בדבר תיקון תקן ביקורת 91 "מכתב התקשרות לביצוע ביקורת של דוחות כספיים". התקן אושר לפרסום ביום 14 בספטמבר 2017 וחל על מכתבי התקשרות שייחתמו החל מיום 31 באוקטובר 2017 ואילך. התקן שולב בתקן ביקורת (ישראל) 210 לאחר הארגון מחדש של התקנים בביקורת.

1.6 קביעת סף מהותיות

החל בביקורת הדוחות הכספיים לשנה שנסתיימה ביום 31 בדצמבר 2016 נכנס לתוקף תקן ביקורת (ישראל) 320 בדבר מהותיות בתכנון ובביצוע של ביקורת¹⁴. נושא המהותיות נדון בתקינה הישראלית לביקורת גם לפני פרסומו של תקן זה¹⁵ אולם התקן החדש חידד והוסיף כמה נקודות עיקריות, וביניהן:

(א) הבחנה בין ספי המהותיות הרלוונטיים לצורכי ביקורת דוחות כספיים לבין החזקות הכמותיות לבחינת טעות מהותית בדוחות הכספיים כפי שפורסמו על ידי רשות ניירות ערך¹⁶. התקן הדגיש פעם נוספת שהגדרת המהותיות הרלוונטיות לצורכי ביקורת נגזרת מההגדרה החשבונאית¹⁷ בעוד שהחזקות הכמותיות של הרשות, מטבען, הינן שרירותיות.

(ב) הוספת סף מהותיות חדש שעל רואי חשבון מבקרים לקבוע בנוסף לסף המהותיות לדוחות הכספיים בכללותם – "מהותיות לצורכי ביצוע הביקורת" (materiality) (performance), ברמה נמוכה ממהותיות לדוחות הכספיים בכללותם, וזאת על מנת להפחית לרמה נמוכה קבילה את ההסתברות שסך ההצגות המוטעות שלא תוקנו ושלא זוהו יעלה על מהותיות לדוחות הכספיים בכללותם¹⁸.

(ג) הקצאת ספי מהותיות לישויות מאוחדות¹⁹.

נושא זה ריכז הערות רבות בשנות הביקורת 2016-2018: נמצאו מקרים בהם צוותי הביקורת אימצו את החזקות הכמותיות של הרשות במקום ספי מהותיות שיש לקבוע על פי התקן וזאת, ללא בדיקה או הסבר. כמו כן נמצאו מקרים בהם צוותי הביקורת כלל לא קבעו ספי מהותיות לצורכי הביקורת ומקרים בהם לא בוצעה הקצאת מהותיות לחברות המאוחדות.

השנה, נמצא מקרה בו נקבעה בתחילת הביקורת רמת מהותיות בסך 0.6 מיליון ₪ על בסיס רווח משוער של 4.2 מיליון ₪. עם סיום הביקורת, הרווח פחת ל- 2.1 מיליון ₪ ואף על פי כן רמת המהותיות לא עודכנה. באופן כללי, קיים קשר בין האופי, ההיקף והעיתוי של נהלי הביקורת המבססים שרואה החשבון המבקר מבצע לבין רמת המהותיות שנקבעה. במקרה הנדון, כאשר הרווח פחת עם התקדמות הביקורת לחצי מהמתוכנן, היה על צוות הביקורת לעדכן ולהוריד את רמת המהותיות, דבר שהיה מוביל להגדלת היקף הנהלים המבססים שהיה צריך לבצע²⁰, והדבר לא נעשה.

¹⁴ תקן ביקורת 114 לשעבר. התקן פורסם ביום 14.1.2016.

¹⁵ תקן ביקורת 86 שבטל עם כניסתו לתוקף של תקן ביקורת 114.

¹⁶ ראה עדכון החלטה מספר 99-4 בעניין קווים מנחים לבחינת מהותיות של טעות בדוחות כספיים ועמדה משפטית מספר 105-24 בדבר אופן פרסום דוחות כספיים מתוקנים של רשות ניירות ערך מיום 12.3.2012 על עדכוניו אחר כך.

¹⁷ ההגדרה החשבונאית הרלוונטית לתאגידיים מדווחים היא כאמור בסעיף 7 לתקן חשבונאות בינלאומי IAS 1.

¹⁸ ראה סעיפים 9 ו-11 לתקן ביקורת (ישראל) 320.

¹⁹ סעיף 11א לתקן.

²⁰ ראה סעיפים 12-13 לתקן.

1.7 הערכת ההשפעה של הצגות מוטעות שזוהו במהלך הביקורת

החל בביקורת הדוחות הכספיים לשנה שנסתיימה ביום 31 בדצמבר 2016 נכנס לתוקף תקן ביקורת (ישראל) 450 בדבר "הערכת ההשפעה של הצגות מוטעות שזוהו במהלך הביקורת"²¹. לצורך הערכת ההשפעה של הצגות מוטעות שזוהו על הביקורת, והערכת ההשפעה של הצגות מוטעות שלא תוקנו על הדוחות הכספיים, תקן זה מחייב, בין היתר, צבירת ההצגות המוטעות שזוהו במהלך הביקורת (למעט כאלה שהינן זניחות בעליל). כמו כן, התקן מחייב את רואה החשבון המבקר לדווח לגורמים המופקדים על בקרת העל, על כלל ההצגות המוטעות שנצברו (בין אם תוקנו או לאו)²². על רואה החשבון המבקר לדרוש גם הצהרות בכתב מהדירקטוריון וההנהלה כי השפעותיהן של הצגות מוטעות שלא תוקנו אינן מהותיות לדוחות הכספיים בכללותם. ריכוז של פריטים כאמור ייכלל בהצהרות שבכתב ויהווה חלק בלתי נפרד מהן.²³

בסקירות שנערכו בשנים קודמות נמצאו ליקויים, שהתחלקו כדלקמן:

- נמצאו מקרים בהם התקן כלל לא יושם.
- נמצאו ליקויים כגון אי צבירה ו/או אי דיווח לגורמים המופקדים על בקרת העל של הצגות מוטעות העולות על סף הזניחות.
- נמצאו מקרים בהם לא התקבלו הצהרות בכתב כנדרש בתקן.

בסקירות שנערכו השנה נמצא מקרה בו כלל לא היה דיווח לגורמים המופקדים על בקרת העל ולא התקבלה הצהרה בכתב מהם כנדרש בתקן. במקרה נוסף נמצא שהפרשי ביקורת שזוהו לא נצברו, למרות היותן בלתי זניחות.

²¹ תקן ביקורת 115 לשעבר. התקן פורסם ביום 21 בינואר 2016.

²² סעיף 12 לתקן.

²³ סעיף 14 לתקן.

2. הערות המתייחסות ליישום תקני ונהלי ביקורת אחרים

בחלק זה של הדוח רוכזו הממצאים שדורגו כ"ליקויים מהותיים" כמוגדר בסעיף 1.1 לעיל. כמו כן רוכזו הערות אחרות המתייחסות ליישום תקני ונהלי ביקורת שניתן להגדירן כ"ליקויים חוזרים" (שלא פורטו בחלק הראשון של הדוח במסגרת המעקב אחר יישומם של תקנים חדשים שהיו לגביהם ממצאים משמעותיים בשנים האחרונות). ליקויים חוזרים הם כאלה שכל אחד מהם נמצא בסקירה של יותר מתיק ביקורת אחד שנדגם השנה או ליקויים שדיווחנו עליהם בעבר ונתגלו גם השנה. ליקויים, למעט אלה שדורגו כמהותיים, אינם מקבלים ביטוי במסגרת ממצאים אלה אם הם לא חזרו במספר סקירות שנערכו. נציין כי הליקויים שדורגו כמהותיים השנה המפורטים להלן טרם נדונו בוועדת הדוחות של דירקטוריון המוסד.

2.1 ליקויים שדורגו כמהותיים השנה

2.1.1 ביקורת יתרה מהותית של צד קשור

במקרה הנדון, קיימת יתרה מהותית ביותר בדוח על המצב הכספי לזכות בעל שליטה העולה על ההון העצמי של התאגיד ליום 31.12.2019. לא התקבל אישור יתרה מבעל השליטה. לא נמצא תיעוד בניירות העבודה למועד ותנאי הפירעון של החוב (או ציון שלא נקבע לחוב מועד פירעון) ולא צוין או נבחן הטיפול החשבונאי בקשר עם היתרה הנ"ל²⁴. כפי שנטען, העובדה שבעל השליטה חותם על הדוחות הכספיים, שהיתרה הנ"ל מהווה חלק בלתי נפרד מהתחייבויות בהם, אינה מייטרת את הדרישה לקבלת אישור יתרה וראיות ביקורת אחרות כמו קבלת הצהרה בכתב על נאותות היתרה והשלמת הביקורת בנדון.

2.1.2 ביקורת של אי מתן גילוי להשפעת אירוע מהותי לאחר תאריך הדוחות הכספיים

במקרה הנדון, כארבעה ימים לפני אישור הדוחות הכספיים ליום 31 בדצמבר 2019 ניתן אישור של בית המשפט להסדר נושים שהוצע על ידי התאגיד שמשמעותה אבדן השליטה בחברה בת. בדוחות ליום 31 בדצמבר 2019 לא נכלל המידע הכספי והגילוי לגבי ההשפעה הצפויה של אבדן השליטה בחברה הבת. אבדן השליטה בא לידי ביטוי לראשונה במידע הכספי הביניים ליום 30 ביוני 2020 בו נכלל הפסד כתוצאה מהאירוע בסכום העולה על 90% מההון העצמי המיוחס לבעלים של התאגיד (לפני רישום ההפסד).

בניירות העבודה לא נמצא תיעוד לדיון בסוגיה של אי מתן גילוי בדוחות הכספיים ליום 31 בדצמבר 2019 להפסד הצפוי. לא נמצאה עדות לשיקול הדעת שהופעל ע"י רואי החשבון המבקרים ועל סמך מה השלימו רואי החשבון המבקרים עם אי מתן הגילוי בדוחות הכספיים ליום 31 בדצמבר 2019.

2.1.3 ביקורת הצגת עסקה משותפת באיחוד יחסי של 50%

במקרה הנדון, התאגיד המבוקר נכנס לעסקה משותפת (50%) והעמידה לשותף השני בעסקה הלוואה בסכום מהותי. ההלוואה מובטחת בשעבוד זכויותיו של השותף בפרויקט. הוסכם כי ההלוואה תיפרע על ידי השותף מהכספים הראשונים שהשותף זכאי לקבל מהפרויקט. כמו כן, התאגיד ערב בערבות בלתי מוגבלת בסכום, למלוא התחייבויות השותף בפרויקט לבנק.

²⁴ תקן דיווח כספי בינלאומי 9 מתייחס להלוואות בעלים בעלות מאפיינים הוניים אשר יש למדוד אותן לפי שווי הוגן.

כמו כן נקבע מנגנון לפיו במקרה של מחלוקות, ההכרעה בין הצדדים תעבור לפוסק מוסכם, ואם יבצר מהפוסק להכריע, תעבור ההכרעה לבעל השליטה בתאגיד המבוקר.

מבנה העסקה מעורר שאלות בדבר האפשרות להצגת העסקה באיחוד יחסי של 50% בהתאם תקן דיווח כספי בינלאומי 2511. במזכר שהוכן על ידי המשרד הנסקר לגבי העסקה, לא נמצאה התייחסות לשאלות העולות מהעסקה, ולכן, לדעת הסקירה, הצגת הפעילות המשותפת באיחוד יחסי 50% לא נשקלה על ידי צוות הביקורת במידה מספקת.

2.2 הערכת סיכונים ומענה רואה החשבון המבקר לסיכונים שהוערכו

גישת הביקורת המודרנית מבוססת על זיהוי והערכת סיכונים להצגה מוטעית מהותית בדוחות הכספיים ומתן מענה על ידי רואה החשבון המבקר לסיכונים אלה.²⁶

בסקירות שנערכו השנה נמצאו מספר מקרים בהם סיכונים לא זוהו ולא הוערכו כנדרש או שרואי החשבון המבקרים לא נתנו מענה הולם לסיכונים שהוערכו. להלן דוגמאות:

א. במקרה מסוים, בחוות הדעת על אפקטיביות הבקרה הפנימית שנכללה בדוחות הכספיים של תאגיד מדווח ליום 31 לדצמבר 2018, הוצגה חולשה מהותית²⁷ בבקורות במסגרת תהליך העריכה והסגירה של דיווח כספי. עם זאת, צוות הביקורת לא עדכן בשנת 2019 את סיכון ההתקשרות כתוצאה מהחולשה המהותית שזוהתה בשנת 2018 ולא העלה את סיכון ההתקשרות בשנת 2019 לסיכון גבוה.

ב. במקרה אחר, צוות הביקורת לא נתן דגש בתכנון עבודת הביקורת לסיכון אפשרי של סיום ההתקשרות בין התאגיד המבוקר לבין ספק עיקרי, בפעילות המהווה את מרבית הכנסותיה המאוחדות של החברה.

ג. במקרה אחר, צוות הביקורת לא התייחס לסיכון הביטחוני הקיים בעקבות המצאות מקום הפעילות העיקרי של החברה המבוקרת באזור מסוכן.

²⁵ בהתאם לתקן דיווח כספי בינלאומי 11, ישות תידרש להפעיל שיקול דעת בעת הערכה, אם לכל הצדדים יש שליטה משותפת על ההסדר. ישות תבצע הערכה זו תוך התחשבות בכל העובדות והנסיבות.

²⁶ ראה בנדון סעיף 100 לתקן ביקורת (ישראל) 315 בדבר הבנה של הגוף המבוקר וסביבתו, והערכת הסיכונים המתייחסים להצגה מוטעית מהותית: "על המבקר לזהות ולהעריך את הסיכונים להצגה מוטעית מהותית ברמת הדוחות הכספיים, וברמת המצגים בגין סוגי עסקאות, יתרות חשבון והגילוי". וכן, ראה סעיפים 4-8 לתקן ביקורת (ישראל) 330 בדבר נוהלי המבקר במענה לסיכונים שהוערכו: "על המבקר לקבוע מענה כולל להתייחסות לסיכונים להצגה מוטעית מהותית ברמת הדוחות הכספיים", "על המבקר לתכנן וליישם נוהלי ביקורת נוספים שאופיים, עיתויים והיקפם יתנו מענה לסיכונים להצגה מוטעית מהותית ברמת המצגים. המטרה היא ליצור זיקה ברורה בין אופיים, עיתויים והיקפם של נוהלי הביקורת הנוספים שיישם המבקר להערכת הסיכונים", "הערכת המבקר את הסיכונים שזוהו ברמת המצגים תהווה בסיס לבחינת גישת הביקורת ההולמת לצורך תכנון ויישום נוהלי ביקורת נוספים".

²⁷ "חולשה מהותית" מוגדרת בסעיף 1 לתקנות ניירות ערך (דוחות תקופתיים ומידיים), תש"ל-1970 כ"ליקוי או צירוף של ליקויים בתכנון או בהפעלה של הבקרה הפנימית, כך שקיימת אפשרות סבירה שהצגה מוטעית מהותית בדוחות התאגיד לא תימנע או תתגלה במועד".

2.3 ביקורת הוראות חוק ורגולציה והתחייבויות תלויות

בסקירות שנערכו השנה נמצאו מספר מקרים בהם צוותי הביקורת לא השיגו ראיות מספיקות שיתמכו בגילוי שניתן בדוחות הכספיים על ידי התאגידים המבוקרים להתחייבויות תלויות. להלן דוגמאות:

א. במקרה מסוים בו הוגשה בקשה לאישור תובענה ייצוגית כנגד תאגיד מדווח, צוין בדוחות הכספיים כי "החברה לא הפרישה בגין התביעה מאחר ולהערכתה היא תדחה". עורך הדין המטפל בתביעה חיווה את דעתו כי קשה להעריך את סיכויי התביעה. בניירות העבודה לא נמצא כל תיעוד שיבסס את הערכת התאגיד.

ב. במקרה אחר בו תאגיד מדווח מנהל עסק טעון רישוי במדינת חוץ, הרישיון הקיים לא עמד בדרישות החוק באותה מדינה. בדוחות הכספיים ניתן גילוי לעובדה זאת ולעובדה כי העסק חשוף לצעדים עונשיים כנגדו אשר עשויים לכלול אף את סגירתו. עוד צוין כי "בעסק נערכות ביקורות שוטפות מטעם השלטונות ועד כה טרם הועלתה טענה כלשהי בנושא הרישיון. להערכת הנהלת החברה לא יחול כל שינוי בנושא זה עד להסדרתו".

לא התקבלה חוות דעת משפטית התומכת בהערכת התאגיד. בנוסף, לא נמצא כל תיעוד למסמכים שמבססים את הערכת התאגיד, למעט תרשומת שיחה עם רואה החשבון במדינת החוץ המעריך כי החשיפה של התאגיד הנה "בינונית קטנה".

ג. במקרה אחר דיווח תאגיד מבוקר בדוחות הכספיים שלו על טענות משנת 2012 של רשות רגולטורים נגדו בדבר ביצוע פעולות החורגות מהמותר. על פי המצוין בדוחות הכספיים, הנושא כולו נמצא בבדיקה מאז בידי הרשות הרגולטורית וכי אם תוצאות הבדיקה יצביעו על קיום חריגות, עלולה להיות לכך השפעה כספית על התאגיד. עם זאת, הנהלת התאגיד בדעה כי הסבירות לכך אינה עולה על 50% ולפיכך לא נכללה בספרים כל הפרשה.

בביקורת השנה, צוות הביקורת נעזר בחוות דעת מעורך דין מומחה מאוגוסט 2014 המאשרת את הכתוב בדוחות; אולם לא קיבל חוות דעת מעודכנת שלא חל שינוי בחוות הדעת מאז 2014. כמו כן לא היה בידי צוות הביקורת מידע בדבר ההיקף הכספי של החשיפה התיאורטית של התאגיד מאז שנת 2012 בגין החריגות האמורות.

2.4 ביקורת הבקורות הכלליות של טכנולוגיית מידע (ITGC)

לצורך ביצוע הביקורת, על רואה החשבון המבקר להשיג הבנה של מערכת המידע, לרבות התהליכים העסקיים הקשורים, הרלבנטית לדיווח כספי²⁸. עליו להשיג הבנה מספקת של פעולות הבקרה לצורך הערכת הסיכונים להצגה מוטעית מהותית ברמת המצגים ולצורך תכנון נהלי ביקורת נוספים במענה לסיכונים שהוערכו²⁹. וכן, עליו להשיג הבנה באשר לתגובת הגוף המבוקר לסיכונים הנובעים מטכנולוגיית המידע³⁰.

גם במקרים בהם רואה החשבון המבקר צריך לחוות דעתו באשר לאפקטיביות הבקרה הפנימית על הדיווח הכספי³¹, עליו לבקר את הבקורות הכלליות של טכנולוגיית מידע³².

במספר סקירות שנערכו השנה נמצא כי למרות קיומן של מערכות מידע מהותיות אצל המבוקרים, צוותי הביקורת כלל לא עשו בדיקות של סביבת מערכות המידע, אף לא ברמה בסיסית כגון: הרשאות, סיסמאות, תהליכי עדכון שינויים ועוד.

ביצוע נהלים מבססים, רבים ככל שיהיו, אינו מייצר את הביקורת של הבקורות הכלליות של טכנולוגיית מידע.

* * *

²⁸ ראה בנדון סעיף 81 לתקן ביקורת (ישראל) 315 בדבר הבנה של הגוף המבוקר וסביבתו, והערכת הסיכונים המתחייבים להצגה מוטעית מהותית הקובע כי "על המבקר להשיג הבנה של מערכת המידע, לרבות התהליכים העסקיים הקשורים, הרלבנטית לדיווח כספי, לרבות התחומים הבאים:

- סוגי העסקאות בתחום פעילותו של הגוף המבוקר שהן משמעותיות לדוחות הכספיים;
- הנהלים, הן במסגרת טכנולוגיית המידע והן במסגרת ידנית, המיושמים בייזום, רישום, עיבוד ודיווח על העסקאות האמורות בדוחות הכספיים;
- רשומות חשבונאיות קשורות, בין אם בעיבוד אלקטרוני או באופן ידני, התומכות במידע, והסעיפים הספציפיים בדוחות הכספיים, לגבי הייזום, הרישום, העיבוד והדיווח של עסקאות;
- כיצד מערכת המידע קולטת אירועים ונסיבות, להבדיל מסוגי עסקאות, המשמעותיים לדוחות הכספיים;
- התהליך של דיווח כספי שנעשה בו שימוש בעריכת הדוחות הכספיים של הגוף המבוקר, לרבות קביעת אומדנים משמעותיים בחשבונאות וגילויים."

²⁹ סעיף 90 לתקן הני"ל.

³⁰ סעיף 93 לתקן הני"ל.

³¹ בהתאם לתקנה ב.9 (ג) לתקנות ניירות ערך (דוחות תקופתיים ומידיים), תשי"ל-1970.

³² בהתאם לתקן ביקורת (ישראל) 911 בדבר ביקורת של רכיבי בקרה פנימית על דיווח כספי.